

Hadis

NEKI PRIMJERI POSLANIKOVE, A.S.,
NEVERBALNE KOMUNIKACIJE

Salih INDŽIĆ

Meduljudsku komunikaciju možemo podijeliti na verbalnu i neverbalnu. Pod verbalnom podrazumijevamo riječi koje se koriste pri razgovoru, a pod neverbalnom svako međuljudsko ponašanje isključujući izgovorene riječi. To ponašanje može biti glasovno (razni aspekti govora, kao što su: intonacija, oklijevanje, pauza i sl.) i neglasovno (kontakt očima, geste, izraz lica, odijevanje...). Verbalna komunikacija je efikasnija za prenošenje logičkih i apstraktnih ideja, dok je neverbalna efikasnija za prenošenje emocija. Ova funkcionalna razlika je važna, ali se ne može rigidno primjenjivati. To je, između ostalog, i stoga što se nekada neverbalni znakovi mogu tumačiti dvojako ili čak na više načina. Brz govor, recimo, može biti indikator nesređenih emocija, ili uvježbanosti pa da to bude normalan način govora. Šutnju možemo tumačiti nekada kao provokaciju, a nekada kao nemoć. Lijepo jedan pjesnik veli:

يَلْطَمُنِي وَيَدْعِي أَنْ فَمِي لَوْثَ بَطْنِ كَفِّهِ
يَشْتَمُنِي وَيَدْعِي أَنْ سَكُوتِي مُعْلَنٌ عَنْ ضَعْفِهِ
يَطْعُنُنِي وَيَدْعِي أَنْ دَمِي لَوْثَ حَدِّ سَيْفِهِ

Šamara me, a tvrdi da su moja usta uprljala njegovu ruku,
vrijeda me, a tvrdi da je moja šutnja pokazatelj njegove slabosti,
probada me, a tvrdi da je moja krv zaprljala oštricu njegove sablje.

Nekada neverbalnu komunikaciju uopće ne slijedi verbalna. Npr., nekada samo pokažemo

prstom u smislu prijetnje i shvaćeni smo, bez ikakvoga verbalnoga komuniciranja. Zašto ne bi trebalo razdvajati verbalnu i neverbalnu komunikaciju? Ima osoba koje ne iskazuju osjećanja neverbalno, tj. skrivaju ih. Te osobe preko isključivo neverbalne komunikacije neće biti shvaćene. Dalje, savremena tehnološka dostignuća nam omogućavaju da komuniciramo na načine u kojima neverbalna komunikacija ne igra nikakvu, ili skoro nikakvu ulogu (komunikacija telefonom, internetom - odnosno pisanom riječju...).

Posebno je bitno u odgoju i obrazovanju kao nastavni metod koristiti obje vrste komuniciranja, jer smo vidjeli da svaka ima svoje osobenosti i svaka u svojoj sferi postiže efikasnije rezultate. Prof. dr. Mujo Slatina u djelu *Nastavni metod* doslovno kaže: "Nastavni metod uključuje i neverbalno komuniciranje. Sve govorne komunikacije vezane su za negovorne komunikacije, upozorava Merten. Govor lica, izraz lica, pokret ruku, pokreti tijela nisu samo 'prateća' izražajna sredstva govornika. *Neverbalna komunikacija je neizostavni dio komunikativnog djelovanja.*" On dalje navodi riječi Pavla Brajše: 'Nju sačinjavaju: *ponašanje tijela* (držanje, usmjerenost i pokreti tijela kod sjedenja, stajanja, hodanja i ležanja), *mimika* (čela, obraza, brade, obrva, usta), *očni kontakt* (pogled, zjenice, očni mišići), *govorno izražavanje* (brzina, ritam, jačina i boja glasa, artikulacija, melodija, jasnoća, smijanje, glasovi bez verbalnog sadržaja), *gestikulacija* (govor ruku, velike i male geste, radnje), *dodirivanje*, *odijevanje*, *prostorno ponašanje* (intima, osobna,

društvena i javna zona odstojanja)...” Nakon toga, prof. dr. Slatina zaključuje: “Međusobna usklađenost verbalnih i neverbalnih poruka tajna je uspješnosti interpersonalnog komuniciranja.”¹

Posljednji Božiji Poslanik, Muhammed, s.a.v.s., kao pedagog ummeta, odgajatelj cijeloga čovječanstva, nesumnjivo je, Allahovom mudrošću i vahjom - nadahnućem, koristio sve vrste komuniciranja sa ljudima koje je pozivao u vjeru u Jednog i Jedinog Allaha, dž.š., kako bi postigao što bolje rezultate u da’vi. Poznati su hadisi Poslanika, s.a.v.s., u kojima govori o jačini njegove verbalne komunikacije:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: بَعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ...²

- “Poslan sam sa jezgrovitim i sadržajnim govorom.”

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَضَّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ...³

- “Data mi je prednost nad ostalim vjerovjesnicima u šest stvari...”, pa je spomenuo: “Dat mi je jezgrovit i sadržajan govor...”

No, ovom prilikom ćemo pokušati dati neke primjere Poslanikove neverbalne komunikacije jer se o njoj mnogo manje piše i govori.

Budući da su ashabi Božijeg Poslanika, s.a.v.s., pomno pratili svaki njegov pokret, korak i pamtili i zapisivali njegove riječi, nije nimalo čudno što su, u želji da doslovno i slikovito prenesu ono što su vidjeli i čuli od Poslanika, s.a.v.s., prenijeli i ono što mi danas nazivamo neverbalnom komunikacijom. Čak se i jedna vrsta hadisa, koja se zove “muselsel”, jednim dijelom, uvjetno rečeno, bavi tim aspektom Poslanikove komunikacije. Naime, “muselsel” hadis je onaj hadis u kojem svi prenosioci *ponavljaju* iste riječi, *gest, pokret i sl., ili način na koji je njihov prethodnik prenio hadis*, i tako sve do Poslanika, s.a.v.s. Evo kako imam Taha ibn Muhammed el-Bejkuni kroz stihove definira ovu vrstu hadisa:

مُسَلَّسٌ قُلَّ مَا عَلَى وَصْفِ أُنَى
مِثْلُ: «أَمَا وَاللَّهِ أَنْبَأَنِي الْفَتَى»
كَذَلِكَ: «قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِمًا»
أَوْ: «بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي تَبَسُّمًا»

“Muselsel’ je, reci, onaj (hadis) koji je došao sa opisom (govora ili ponašanja onoga ko ga prenosi),

kao naprimjer (da prenosioc kaže): ‘Tako mi Allaha (taj i taj) mladić mi je ispričao’,

takoder (da prenosioc kaže): ‘Ispričao mi je (moj prethodnik) stojeći’,

ili (da kaže): ‘Nakon što mi je ispričao (hadis) - nasmijesho se’.”

U djelima zvanim “muselselat”, a koja obuhvataju samo ovu vrstu hadisa, pronaći ćemo znatan broj hadisa iz kojih se mogu vidjeti primjeri neverbalne komunikacije Poslanika, s.a.v.s.

Primjeri Poslanikove, s.a.v.s., neverbalne komunikacije:

a) ponašanje tijela:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا أُتَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ؟ (ثَلَاثًا) قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ - وَجَلَسَ، وَكَانَ مُتَّكِنًا - فَقَالَ: أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ! قَالَ فَمَا زَالَ يَكْرُرُهَا حَتَّى قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتًا!⁴

- Abdur-Rahman ibn Ebi Bekre prenosi od svoga oca da je Poslanik, s.a.v.s., upitao ashabe: “Hoćete li da vas obavijestim o najvećim grijesima?” (tri puta). Ashabi odgovoriše: “Hoćemo, Božiji Poslaniče.” Poslanik reče: “(To su:) pripisivanje Allahu druga - širk, neposlušnost roditeljima” - *zatim se Poslanik uspravio i sjeo, a bio je naslonjen*, i rekao - “i lažno svjedočenje!” Ebu Bekir veli: “Ove posljednje riječi je Poslanik, s.a.v.s., toliko puta ponavljao da smo govorili: ‘Da hoće prestati.’”

Ibn Hadžer el-Askalani, komentator Buharijinog *Sahiha*, u komentaru ovog hadisa veli: “Iz dijela hadisa ‘zatim se Poslanik uspravio i sjeo, a bio je naslonjen’ da se zaključiti da Poslanik posebno želi istaći dio koji slijedi, dakle, želi istaći i potvrditi veličinu ovoga grijeha - lažnog svjedočenja...”

b) očni kontakt:

كَانَ يَعْلَى بْنُ أُمَيَّةَ يَقُولُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: لَيْتَنِي أَرَى نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ. فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوْبٌ قَدْ أَظَلَّ بِهِ عَلَيْهِ مَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فِيهِمْ عُمَرُ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ عَلَيْهِ جَبَّةٌ صُوفٌ مُتَمَضِّحٌ بِطَيْبٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بَعْمَرَةَ فِي

جَبَّةً بَعْدَ مَا تَضَمَّحَ بِطَيْبٍ؟ فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً، ثُمَّ سَكَتَ. فَجَاءَهُ الْوَحْيُ، فَأَشَارَ عُمَرُ بِيَدِهِ إِلَى يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ - تَعَالَى، فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحَمَّرَ الْوَجْهَ يَغْطِي سَاعَةً، ثُمَّ سُرِّي عَنْهُ. فَقَالَ: أَيْنَ الَّذِي سَأَلَنِي عَنِ الْعُمَرَةَ أَنْفًا؟ فَالْتَمَسَ الرَّجُلُ فَجِيءَ بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا الطَّيِّبُ الَّذِي بِكَ فَأَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَأَمَّا الْجَبَّةُ فَانزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عَمْرَتِكَ مَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ.⁵

- 'Ja'la ibn Umejje je često govorio Omeru, r.a.: 'Kako bih volio vidjeti Poslanika, s.a.v.s., kada mu dolazi objava.' Kada je jednom prilikom Poslanik sa ashabima, među kojima je bio i Omer, r.a., bio u mjestu Dži'rane, a na njemu dugačka košulja čijim je dijelom sebi napravio hlad, došao mu je jako namirisano čovjek u vunenoj džubbi (ogrtacu) i rekao mu: 'Božiji Poslanice, šta veliš za čovjeka koji je zanijetio umru u ogrtaču, nakon što se prethodno namirisao?' Poslanik, s.a.v.s., nakratko je pogledao u njega i nije ništa rekao. Nakon nekog vremena, Poslaniku je došla objava, a Omer je rukom pokazao Ja'la ibn Umejji da pride pa je došao, podvukao glavu (pod ogrtač kojim je Poslanik bio prekriven) i vidio Poslanika, jako crvenog lica, kao da nakratko hrče, a zatim je to prošlo te je Poslanik rekao: 'Gdje je onaj što me je maloprije upitao o umri?' Pronašli su čovjeka i doveli ga Poslaniku, a onda mu Poslanik reče: 'Što se tiče mirisa na tebi, speri ga (sa sebe) tri puta, a što se tiče ogrtača, skinij ga. Onda obavij umru onako kako obavljaš i hadž.'

c) govorno izražavanje:

- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَطَبَ أَحْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَلَا صَوْتُهُ، وَأَشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَانَتْهُ مَنَدَرٌ جَيْشٍ...⁶

- Džabir, r.a., veli: "Kada bi držao hutbu (govor), Poslaniku, s.a.v.s., bi se zacrvenile oči, povisio bi glas i ljutnja bi mu došla do izražaja, tako da bi izgledao kao da se obraća vojsci i bodri je (pred polazak u bitku)."

- عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْرُدُ سَرْدَكُمْ هَذَا، وَلَكِنَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ بَيْنَ فَصْلٍ، يَحَقِّقُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ.⁷

- Aiša, r.a., kaže: "Božiji Poslanik nije razgovarao kao što vi razgovarate, njegov govor je bio

razgovijetan, jasan i upečatljiv, tako da je onaj ko bi ga slušao mogao odjednom sve zapamtiti."

- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعِيدُ الْكَلِمَةَ ثَلَاثًا لِتُعَقَّلَ عَنْهُ.⁸

- Enes b. Malik veli: "Božiji Poslanik bi neke riječi ponavljao i po tri puta kako bi ga slušaoci razumjeli."

- قَالَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْذُ أُسْلِمْتُ، وَلَا رَأَيْتُ إِلَّا ضَحْكَ.⁹

- Džerir b. Abdullah kaže: "Otkako sam primio islam, Poslanik, s.a.v.s., mi nikada nije branio ulazak u njegovu kuću i uvijek bi se, kada bi me vidio, nasmijao (nasmiješio bi se kako bi pokazao radost zbog susreta s njim i poštovanje prema njemu)."

d) gestikulacija:

- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا. الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ، وَلَا يَخْذُلُهُ، وَلَا يَحْفَرُهُ. أَلْتَقَوَى هَاهُنَا - وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - بِحَسَبِ أَمْرِي مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْفَرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمِ. كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعَرَضُهُ.¹⁰

- Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Nemojte jedan drugome zavidjeti, nemojte jedan drugoga varati, nemojte jedan drugoga mrziti, nemojte prekidati međusobne bratske odnose i, kada neko od vas sklopi ugovor o kupoprodaji, nemojte se nadmetati s njime i nametati se. Budite, o Allahovi robovi, (prava) braća. Musliman je muslimanu brat; neće mu nepravdu nanositi, neće ga napustiti (ostaviti na cjedilu) i neće ga poniziti. Bogobožnost je ovdje" - rekao je Poslanik i pokazao na svoja prsa tri puta. "Dosta bi jednom čovjeku bilo zla kada bi samo ponizio svoga brata muslimana. Muslimanu su strogo zabranjeni: krv (život), imetak i čast drugoga muslimana."

- عَنْ أَنَسِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ. قَالَ: وَضَمَّ السَّبَابَةَ وَالْوَسْطَى.¹¹

- Prenosi Enes, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Moje poslanstvo i Sudnji dan su (blizu) kao

ova dva (prsta)." Kaže Enes: "I sastavio je kažiprst i srednji prst (pokazujući njima)."

Mislim da je ovih nekoliko primjera sasvim dovoljno da bi se potvrdila već izrečena teza da je Poslanik, s.a.v.s., koristio onu vrstu ljudske komunikacije koja je, u dotičnom trenutku i konkretnom slučaju, polučivala najbolje efekte razumijevanja.

BILJEŠKE

- ¹ Mujo Slatina, *Nastavni metod*, drugo izdanje, 43-44.
- ² Ibn Hadžer el-Askalani, *Fethu-l-Bari*, Darur-rejjan li-turas, Kairo, drugo izdanje, 1988., "Kitabu-l-džihad ve-s-sijer", Babu kauli-n-nebiji: "Nusirtu bi-r-u'bi", VI tom, str. 149, br. 2977; Muslim, *Sahih (bišerh En-Nevevi)*, Daru-l-kutubil-ilmijje, Bejrut, prvo izdanje, 1995., "Kitabu-l-mesadžid ve mevadi'i-s-salah", dio V, str. 7, br. 6; En-Nesai, *Sunen*, Darur-rejjan li-turas, Kairo, dio VI, "Kitabu-l-džihad", Babu fadli-l-džihad, str.3-4; Ahmed b. Hanbel, *Musned (bišerh Ahmed Šakir)*, Daru-

l-hadis, Kairo, prvo izdanje, 1995., VII tom, Musned Ebu Hurejre, r.a., str. 343, br. 7575.

- ³ Muslim, nav. djelo, "Kitabu-l-mesadžid ve mevadi'i-s-salah", dio V, str. 5, br. 5; Tirmizi, *El-Džami'u-s-sahih*, Daru-l-hadis, Kairo, IV tom, "Kitabu-s-sijer", Babu ma džae' fi-l-ganime, str. 123, br. 1553.
- ⁴ Ibn Hadžer el-Askalani, nav. djelo, "Kitabu-š-šehadat", Babu ma kile fi šehadeti-z-zur, V tom, str. 309, br. 2654; Tirmizi, nav. djelo, IV tom, "Kitabu-l-birr ve-s-sile", Babu ma džae' fi 'ukuki-l-validejni, str. 312, br. 1901.
- ⁵ Muslim, nav. djelo, "Kitabu-l-hadž", dio VIII, str. 64, br. 8.
- ⁶ Muslim, nav. djelo, "Kitabu-l-džumu'a", dio VI, str. 134, br. 43.
- ⁷ Vidi: El-Albani, *MuhresarEs-šemail el-Muhammedijje*, Mektebetu-l-me'arif, Rijad, četvrto izdanje, 1413. po Hidžri, Babu keje kane kelamu Resulillah, s.a.v.s., str. 119, hadis br. 191.
- ⁸ Ibid, str. 120, hadis br.: 192.
- ⁹ Ibid, str. 122, Babu ma džae' fi dahki Resulillah, s.a.v.s., hadis br. 196.
- ¹⁰ Muslim, nav. djelo, "Kitabu-l-birr ve-s-sile", dio XVI, str. 98-99., br. 32.
- ¹¹ Muslim, nav. djelo, "Kitabu-l-fiten ve ešratus-sa'ah", dio XVIII, str. 71., br. 135.

Summary

SOME EXAMPLES OF THE
PROPHET'S (S.A.W.S.) NON-VERBAL
COMMUNICATION

Salih Indžić

Although a human communication is primarily based on the verbal expression, this work highlights the significance of the non-verbal communication as the essential part of the communication process, particularly one used for communicating emotions. It is very important to utilize both types of communication in the educational process since each has its particularities that allow for the achievement of the most efficient results. According to Pavle Braj_a, the non-verbal communication consists of the following: body language, facial expression, eye contact, speech, gestures, touch, clothing... Prof. Mujo Slatina stresses that the coordination of the verbal and non-verbal messages holds the secret to the successful communication.

The last Prophet, Mohammed s.a.w.s, as the educator of the *Umma* and the mankind as a whole, has (by Allah's wisdom and inspiration) certainly made use of all types of communication in calling people to believe in One and Only Allah, s.w.t. in order to achieve the best results in *da'wa*. A considerable number of Hadith found in the work called "*Musalsalat*" also illustrates examples of non-verbal communication used by the Prophet s.a.w.s..

In order to emphasize certain parts of the speech, the Prophet s.a.w.s., would change his position, raise his voice, repeat words a number of times or would use gestures. He would also laugh or would lift his glance for a moment when he would wish to express his emotions. That way he used, in a given moment and in the particular case, the type of human communication, which resulted in greatest understanding.

موجز

أمثلة من التبليغ غير الكلامي عند رسول الله صلى
الله عليه وسلم

صالح إنجيتش

على الرغم من أن الصلات بين بني البشر تقوم في الغالب على البيان الكلامي، فقد أردنا في هذا البحث أن نركز على أهمية التبليغ غير الكلامي الذي يعتبر شكلا للحوار لا يمكن الاستغناء عنه، وخاصة في التعبير عن المشاعر والأحاسيس. ومن المهم جدا في التربية والتعليم، استخدام كلا الشكلين كوسيلة في التدريس، لأن الحوار كما يُعرّفه باول برايش يتألف من: تصرف البدن، وتعاليم الوجه، والاتصال العيني والبيان النطقي، والإيماء أثناء الكلام، والملامسة واللباس، والبيئة المحيطة... ويؤكد الأستاذ مويو سلاتينا على أن الانسجام بين التعبير الكلامي وغير الكلامي هو سر نجاح التحوار بين الأفراد.

ومما لا شك فيه أن خاتم النبيين محمد صلى الله عليه وسلم، مربّي الأمة ومعلّم البشرية جمعا، كان - بالحكمة الإلهية والوحي الرباني - يستخدم جميع أشكال التبليغ والحوار مع الناس وهو يدعوهم إلى الإيمان بالله الواحد الأحد، وكان لا يترك وسيلة تُمكنه من النجاح في دعوته. ويمكننا في الأعمال التي تسمى «بالمسلسلات» أن نجد عددا كبيرا من الأحاديث النبوية الشريفة التي نتعرف فيها على أمثلة من التبليغ غير الكلامي عند رسول الله صلى الله عليه وسلم. ونرى من تلك الأمثلة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وهو يريد أن يؤكد على أجزاء من خطابه للناس، كان يغير حالة جسده الشريف من وضع إلى آخر، وكان أحيانا يرفع من حدة صوته، ويعتمد تكرار بعض كلماته، كما أنه كان يستخدم الإيحاء والإيماء بأجزاء من جسده الشريف. وكان صلى الله عليه وسلم يتبسم أو يرفع بصره معبرا بذلك عن أحاسيسه ومشاعره، وبذلك نجد أنه كان يختار وسيلة الحوار والاتصال بالآخرين التي يحقق بها أفضل فهم عند من يحدثهم.

m